

Т. М. ВАХОНЄВА. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ АВТОРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Розглядається юридична сутність договірної відповідальності за невиконання авторського договору, її співвідношення із загальними положеннями відповідальності за невиконання зобов'язань. Визначено можливі порушення авторського договору.

Ключові слова: договірна відповідальність, авторський договір, майнова шкода, упущена вигода.

Рассматривается юридическая сущность договорной ответственности за неисполнение авторского договора, ее соотношение с общими положениями ответственности за неисполнение обязательств. Определены возможные нарушения авторского договора.

Ключевые слова: договорная ответственность, авторский договор, имущественный вред, упущенная выгода.

The author considers in different aspects the legal nature of the contractual responsibility for non-fulfilment of the author's contract, its correlation with the general provisions of the responsibility for the commitments non-fulfilment. The definition of the possible violations of the author's contract is done.

Key words: contractual responsibility, author's contract, , property damage, loss of profit.

Авторський договір є тим юридичним інструментом, який використовується для передання тих чи інших майнових прав інтелектуальної власності на твір від одних суб'єктів права до інших. Будь-який авторський договір, враховуючи особливості його предмету та змісту, має ризиковий (алеаторний) характер. Ризик виникає вже на стадії укладення договору, продовжує існувати при його виконанні та може набувати особливо значних масштабів при його припиненні. Формуючи зміст авторського договору, сторони максимально намагаються зменшити настання можливих ризиків, наприклад, при укладенні авторського договору організації – замовники творчої продукції намагаються в якості додатків скласти плани, схеми, програми, які покликані максимально визначити якісні показники майбутнього твору. При виконанні авторського договору процес створення творчої продукції може уповільнитися (хвороба автора, відсутність творчого натхнення тощо) або взагалі припинитися (смерть автора). Слід ще раз нагадати, що відносини за авторськими договорами мають суворо особистий характер і заміна сторони у зобов'язанні є недопустимою, оскільки замовлена продукція може бути виконана лише конкретною особою, що має здібності та (або) спеціальні знання до її виконання. Навіть якщо робота автором виконана своєчасно, за всіма загальними показниками належним чином, відношення до неї завжди має ознаки суб'єктивного оцінювання, тобто її сприйняття замовником та іншими особами може мати абсолютно різний характер, який залежить від особистості замовника, його смаків та уявлень про майбутній результат.

Питанням відповідальності за невиконання чи неналежне виконання авторського договору приділялася увага багатьма радянськими та російськими науковця-

ми, насамперед А.І. Ваксбергом, С.А. Гавриловим, В.Л. Чертковим, Т.О. Якушевою та іншими. Серед вітчизняних дослідників права інтелектуальної власності та договірної відповідальності за невиконання авторського договору можна виокремити Ж.В. Завальную, О.М. Мельника, О.А. Підпригору, О.О. Підпригору, О.Д. Святоцького та інших.

Сутність авторських договорів постійно досліджується вітчизняними науковцями, однак окремі питання так і залишаються до кінця не вирішеними та недослідженими і одне із таких питань, – це сутність відповідальності за порушення авторського договору.

Аналізуючи зміст авторського договору та його особливості, можна говорити про те, що належне його виконання чи взагалі виконання або невиконання може як залежати від поведінки його сторін, так і не залежати. Для максимального уникнення непорозумінь між сторонами авторського договору та зменшення для них ризиків, при складанні авторського договору повинна бути визначена та обговорена більшість його умов, а також встановлена у договірному порядку відповідальність за невиконання або відхилення від умов авторського договору.

Відповідальність за невиконання або відхилення від умов авторського договору може встановлюватися двома шляхами: 1) безпосередньо авторським договором; 2) у законодавчому порядку. Так, нас в першу чергу буде цікавити відповідальність за порушення авторського договору, що виникає в межах укладеного договору. Тобто, можна вказати, що при порушенні авторського договору, сторони можуть нести два види відповідальності: договірну та позадоговірну. Однак, якщо у договорі закріплені спеціальні положення щодо відповідальності, то вони мають переважне застосування по відношенню до законодавчих положень, і це є договірною відповідальністю. Тут ми відхиляємося від традиційного розуміння договірної відповідальності, під якою, як правило, розуміють відповідальність, що настає у випадках невиконання чи неналежного виконання зобов'язання, яке виникло з договору¹ і додаємо, що особливі її умови, розміри та інші характеристики визначаються та закріплюються договором і мають переважне право у застосуванні. Порушення зобов'язання, що виникло не з договору, а за іншими підставами, тягне позадоговірну відповідальність і, відповідно, притягнення до неї здійснюється виключно на підставі норм діючого законодавства. Таким чином, різниця між договірною і позадоговірною відповідальністю полягає у тому, що договірною відповідальністю настає не тільки у випадках, передбачених законодавством, але й у випадках, передбачених умовами договору. При укладенні договору сторони мають право не тільки посилити відповідальність порівняно із тією, що встановлена в законі, але й зменшити її розмір.

Слід одразу відзначити, що відповідальність за авторським договором є цивільно-правовою відповідальністю, що пов'язана із застосуванням до порушника заходів майнового характеру, спрямованих на відновлення порушених прав. Сторони будь-якого виду авторського договору перед укладенням договору обговорюють взаємні зобов'язання, які вони повинні виконувати належним чином, а при неналежному їх виконанні притягуються до цивільної відповідальності за загальними та (або) спеціальними нормами цивільного законодавства, якщо інше не обумовлене договором. Кожному автору належать особисті немайнові та майнові права на створений ним твір, що ж стосується можливості передачі майнових прав на використання твору іншими особами, то вона здійснюється на підставі авторського договору, який, по-перше, виконує функцію юридичного факту-дії,

що закріплює волю автора щодо розпорядження своїми майновими правами інтелектуальної власності; по-друге, встановлює додаткові заходи відповідальності за порушення авторських прав автора або прав інших суб'єктів права інтелектуальної власності.

Перед конкретним розглядом особливостей відповідальності за порушення авторського договору визначимося із найбільш типовими його порушеннями. Так, досліджуючи наявну судову практику та особливості притягнення до відповідальності за невиконання різних видів авторських договорів, можна виокремити наступні порушення авторського договору або відхилення від його умов: 1) неправильне оформлення договору та включення до нього умов, які погіршують становище автора; 2) порушення умов, пов'язаних із предметом договору; 3) порушення умов, пов'язаних із реалізацією особистих немайнових та майнових прав авторів; 4) порушення умов, пов'язаних із визначенням способів та меж використання твору; 5) порушення різних видів строків авторського договору; 6) порушення договору щодо виплати авторської винагороди. Як бачимо, тут визначені порушення які можуть стосуватися як порушення законодавства в цілому, але при наявності укладеного авторського договору, так і конкретних умов, що безпосередньо закріплені авторським договором. Слід також відзначити, що представлений перелік не є вичерпним.

Порушення умов авторських договорів є розповсюдженим явищем юридичної практики. Причинами насамперед є неправильне тлумачення чинного законодавства, неправильне застосування правових норм, недобросовісність сторін та низький рівень правової культури, особливо у відносинах авторів та осіб, які використовують авторські твори з метою отримання прибутку.

Порушення умов, що обумовлюються авторським договором, можуть проявлятися у вигляді невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Закон України «Про авторське право та суміжні права»² не містить поняття неналежного виконання зобов'язань, так само як і поняття невиконання договірних зобов'язань.

Підстави, форми та обсяги відповідальності за невиконання умов авторського договору в основному визначаються його сторонами. Таким чином, сторони можуть передбачати в авторських договорах будь-які форми відповідальності. Зокрема, за домовленістю сторін може застосовуватися відповідальність за невиконання або неналежне виконання прийнятих зобов'язань. Сторони також мають право самостійно визначати ті порушення, які можуть бути підставою для застосування передбачених договором санкцій.

Застосування відповідальності є складовою частиною охоронних цивільних відносин, особливості яких полягають у тому, що більшість заходів примусового характеру, що застосовуються у межах цих відносин, не можуть застосовуватися за порушення авторського договору. Це пов'язане із тим, що основні обов'язки, передбачені авторським договором не можуть бути виконані під примусом. Наприклад, неможна автора примусити створити твір, доопрацювати, змінити тощо. Саме тому невиконання авторського договору може призвести до застосування лише окремих заходів примусу, насамперед, це може бути розірвання договору, повернення сторін у первісний стан, стягнення збитків тощо.

Порушення умов авторських договорів тягнуть за собою певні наслідки. В теорії цивільного права досить часто виникає питання про те, чи є заходи, що не тягнуть майнових наслідків, заходами цивільно-правової відповідальності. Зви-

чайно, що така проблема виникає і при укладенні авторських договорів. Так, наприклад, чи може розірвання договору без застосування штрафних санкцій та стягнення збитків, вважатися заходом цивільно-правової відповідальності. Звичайно, що якщо зобов'язання порушується однією із сторін договору, то інша сторона, як правило, має право розірвати договір в односторонньому порядку. Одностороннє розірвання авторського договору, якщо його розглядати як захід відповідальності, повинен обов'язково передбачати настання додаткових негативних майнових наслідків для правопорушника. Якщо негативні наслідки відсутні, то, відповідно, розірвання договору чи інші дії не слід розглядати як відповідальність. Таким чином, розірвання авторського договору в односторонньому порядку, примусове повернення авансу та авторського гонорару при невиконанні договірних зобов'язань тощо може розглядатися, а може і не розглядатися як захід відповідальності. Віднесення або не віднесення цих заходів до відповідальності залежить від настання чи ненастання при їх застосуванні негативних наслідків у недобросовісної сторони авторського договору.

Виходячи із загального правила відносно сутності цивільно-правової відповідальності, визначаємо, що вона завжди повинна пов'язуватися із покладенням на порушника певних додаткових майнових обтяжень у вигляді позбавлення його тих чи інших майнових прав або виникнення для нього нових майнових обов'язків. У зв'язку з цим неможна вважати відповідальністю примусові заходи, які застосовуються до боржника для виконання тих обов'язків, які вже існували в межах наявного зобов'язання, наприклад, примусове стягнення боргу, усунення недоліків, виявлених у виконаній роботі тощо. Тобто в таких випадках боржник не зазнає ніяких майнових втрат, а лише виконує під примусом те, що він повинен був виконати добровільно³.

Для сторони договору, яка є постраждалою у зв'язку із порушенням її прав та заподіянням майнової шкоди, важливим є не стільки покарання правопорушника, скільки відшкодування завданої майнової шкоди. Так, в усіх випадках винуваті поведінки автора інша сторона договору піднімає питання про розірвання авторського договору та застосування майнової відповідальності, яка проявляється не тільки у стягненні з автора сплачених йому сум авторського гонорару, але і у відшкодуванні збитків, що заподіяні іншій стороні, включаючи реальну шкоду та упушену вигоду. Таким чином, відповідальність за невиконання авторського договору виконує перш за все компенсаційну (відновлювальну) функцію.

Чинне законодавство не закріплює підстав настання відповідальності за невиконання авторського договору, а лише містить загальну норму щодо розмірів та видів відшкодування. Так, згідно із ч. 1 ст. 34 Закону України «Про авторське право і суміжні права», сторона, яка не виконала або неналежним чином виконала зобов'язання за авторським договором, зобов'язана відшкодувати іншій стороні всі збитки, в тому числі упушену вигоду. Відповідно до ч. 2 ст. 34 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що, якщо автор не передав твір замовникові відповідно до умов авторського договору замовлення, він повинен відшкодувати замовникові збитки, в тому числі упушену вигоду.

Оскільки відповідальність за невиконання авторського договору є цивільно-правовою відповідальністю, то будь-які порушення договірних зобов'язань сторонами авторського договору, призводять до застосування багатьох загальних норм про відповідальність за порушення зобов'язання. Застосування загальних

положень про відповідальність за порушення зобов'язання здійснюється у тих випадках, коли вона у повному обсязі не врегульована конкретними авторськими договорами та у випадках, коли окремі її положення не можуть бути встановлені договірним шляхом.

При укладенні авторського договору із множинністю осіб на стороні автора, тобто при співавторстві, обов'язки перед замовником виникають у всіх співавторів. Тому невиконання чи неналежне виконання авторського договору одним чи декількома співавторами призводить до практичних ускладнень при правовому регулюванні відповідальності таких учасників авторських відносин. Всі питання такої відповідальності, у зв'язку із їх неврегульованістю спеціальним законодавством, вирішуються виходячи із загальних цивільно-правових норм про відповідальність за невиконання зобов'язань.

Замовник має повне право розірвати авторський договір при невиконанні своїх обов'язків хоча б одним із співавторів. Якщо декілька авторів виконали зобов'язання у частині взятих на себе за договором обов'язків, то прийняття замовником їх виконання зобов'язання можливе лише після його згоди змінити авторський договір та насамперед вимоги до об'єкту. Суттєвою проблемою притягнення до відповідальності авторів при співавторстві є визначення виду відповідальності, яка повинна до них застосовуватися. Аналізуючи юридичну природу авторських відносин та зміст норм діючого законодавства, уявляється, що більш доцільним є застосування часткової відповідальності, незалежно від виду співавторства (роздільне чи нероздільне). Так, при солідарному зобов'язанні кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або у повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо (ст. 543 ЦК України). Сутність об'єкту авторського договору виключає таку можливість. Крім цього, притягнення до часткової відповідальності можливе лише тих співавторів, які допустили порушення зобов'язання, оскільки, за загальним правилом, відсутність вини виключає відповідальність.

Відповідальність автора як сторони авторського договору визначається безпосередньо самим авторським договором. Сторони в процесі укладення договору визначають: 1) види санкцій, що застосовуються за невиконання чи неналежне виконання авторського договору (розірвання авторського договору в односторонньому порядку; повернення автором отриманого гонорару; обов'язок по відшкодуванню збитків; сплата неустойки тощо); 2) умови застосування санкцій (самостійне застосування санкцій; застосування санкцій з одночасним розірванням договору; збільшення розміру відшкодування в залежності від форми вини автора як сторони договору тощо).

При визначенні основних засад відповідальності автора за невиконання авторського договору переваги надаються договірному регулюванню, однак при відсутності такого регулювання, застосовуються, як вже зазначалося, загальні положення про цивільно-правову відповідальність.

Загальні положення цивільної відповідальності, що за будь-яких обставин є обов'язковими для визначення, передбачають встановлення наступних умов: 1) наявність вини автора за невиконання чи неналежне виконання авторського договору; 2) наявність збитків (у тих випадках, коли до автора застосовується відповідальність у вигляді стягнення заподіяних збитків); 3) наявність упущеної вигоди (у тих випадках, коли до автора застосовується відповідальність у вигляді стягнення упущеної вигоди); 4) протиправність дій (бездіяльності) автора; 5)

наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою автора та настанням шкідливих наслідків (невиконання або неналежне виконання договору).

Вина, як умова притягнення авторів до відповідальності за невиконання авторського договору, встановлюється виходячи із наявних обставин справи. Достатньою підставою для притягнення до відповідальності є наявність вини у будь-якій формі (умисел, необережність) та незалежно від ступеню. Відсутність вини повинна доводитися самим автором, оскільки діє презумпція винуватості, тобто автор, що допустив порушення чи невиконання зобов'язання за договором, вважається винуватим до тих пір, поки ним не буде доведено інше.

Наявність збитків та упущеної вигоди доводиться тією стороною договору, якій вони заподіяні. Збитки користувача та замовника авторського твору можуть полягати у витратах на підготовку твору до опублікування; у витратах на матеріали, необхідні автору для створення твору за замовленням; у неотриманні або недоотриманні доходів з вини автора при використанні твору користувачем (упущеної вигоди). Протиправність поведінки автора передбачає здійснення автором дій (бездіяльності), що пов'язані із порушенням договірних зобов'язань. Підставою для притягнення до відповідальності, в даному випадку, є невиконання чи неналежне виконання автором покладених на нього авторським договором обов'язків. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою автора та настанням шкідливих наслідків полягає у взаємозв'язку неналежного виконання чи невиконання авторами своїх обов'язків та тими наслідками, які настали внаслідок таких дій.

Всі вищезазначені загальні умови притягнення до відповідальності авторів встановлюються та визначаються комплексно, і лише їх наявність у сукупності може бути підставою притягнення до відповідальності.

Виходячи із практики укладення, дії та порушення авторських договорів, а також враховуючи наукові дослідження у відповідній сфері⁴, найбільш типовими порушеннями авторами своїх прав є: 1) прострочення автора; 2) відступлення автора від умов договору; 3) недобросовісність автора при створенні твору за договором замовлення; 4) відмова від внесення до твору виправлень та доповнень; 5) порушення обов'язку особисто виконати роботу; 6) передання твору для використання третім особам; 7) відмова автора у сприянні користувачу (замовнику) здійснювати використання твору тощо.

Особливості притягнення до відповідальності користувачів, як іншої сторони авторського договору, визначаються окремими положеннями договору та загальними нормами цивільного законодавства. Конкретні порушення як підстави притягнення користувачів до цивільної відповідальності повинні визначатися в авторському договорі. Найбільш типовими та розповсюдженими вважаються наступні види порушень авторського договору: 1) порушення обов'язку використовувати твір; 2) пошкодження або втрата користувачем твору чи матеріального носія на якому зафіксовано твір; 3) порушення особистого немайнового права автора на збереження цілісності твору; 4) передання без дозволу автора права на використання твору третім особам тощо⁵.

Якщо сторони самостійно не можуть вирішити спір щодо порушення та захисту авторських прав, то згідно із ч. 3 ст. 34 Закону України «Про авторське право і суміжні права» спори щодо відповідальності за невиконання умов авторських договорів вирішуються у суді.

Підсумовуючи вищевикладене, визначаємо, що відповідальність за не вико-

нання авторського договору, – це різновид цивільно-правової відповідальності, підстави, форми та обсяги якої встановлюються авторським договором та нормами діючого законодавства та передбачає застосування примусових заходів майнового характеру до правопорушників, що є сторонами договору, з метою відновлення порушеного права та майнового стану потерпілої сторони. Відповідно, до заходів відповідальності за невиконання або неналежне виконання авторського договору, враховуючи специфіку авторських відносин, слід відносити лише ті заходи, застосування яких має для правопорушника негативні наслідки та за умови, що захід не є звичайним здійсненням закріплених договором обов'язків.

1. *Гражданское право России: Курс лекций* / Под ред. О.Н. Садикова. – М.: Юрид. лит., 1996. – С. 116. 2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.93 р. // ВВР України. – 1994. – № 13. – Ст. 64. 3. *Сергеев А.П.* Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. – М.: ПРОСПЕКТ, 1999. – С. 303. 4. *Сергеев А.П.* Цит. работа. – С. 73-84; *Чернышева С.А.* Авторский договор в гражданском праве России. – М.: Гардарики, 1996. – С. 73-84; *Якушева Т.А.* Регулирование отношений автора с издательством по авторскому праву Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. – Невинномысск, 2002. – С. 163-171; *Завальная Ж.В.* Видавничий договір як вид авторського договору: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001. – С. 152-167. 5. *Сергеев А.П.* Цит. праця. – С. 316-321.